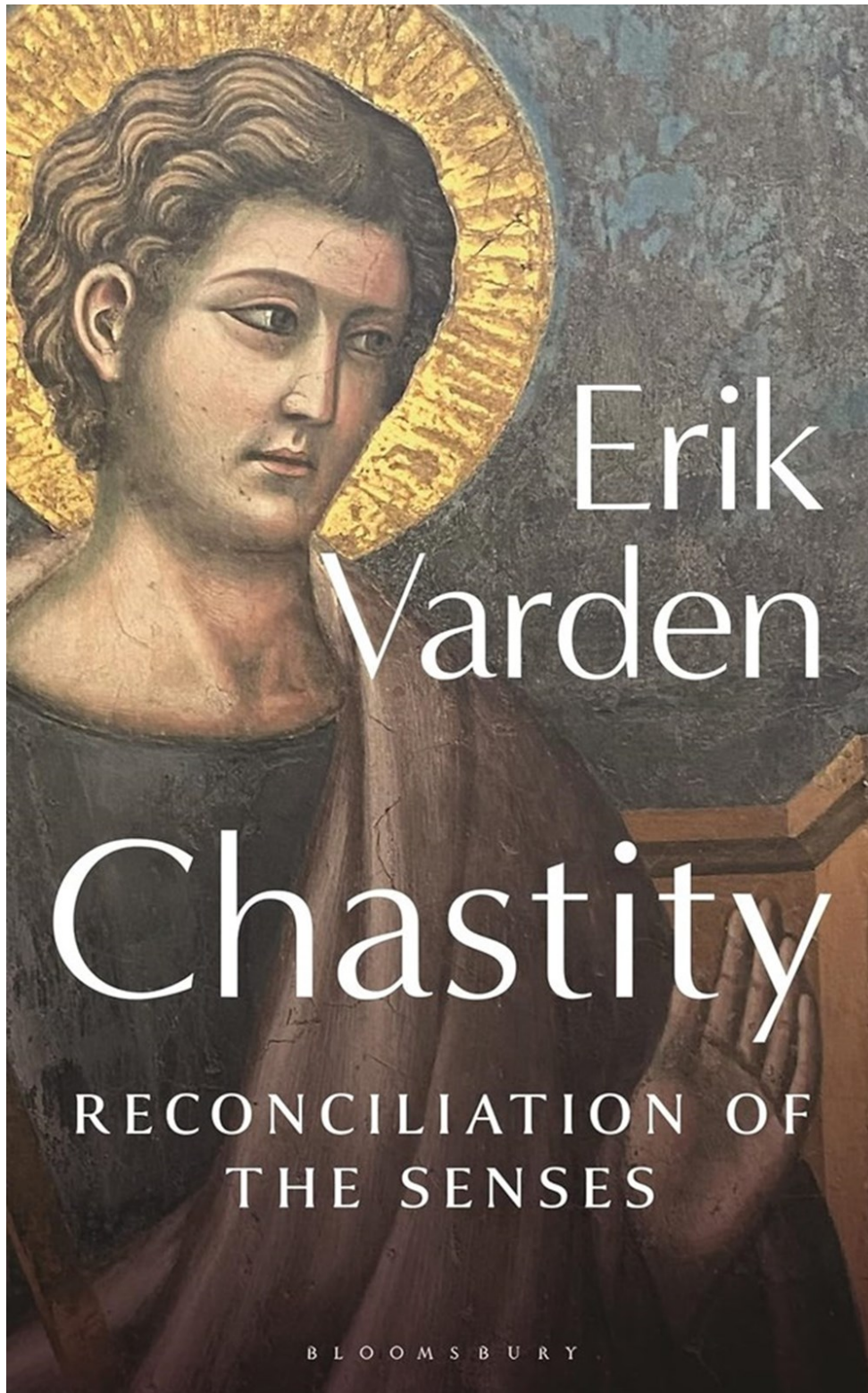
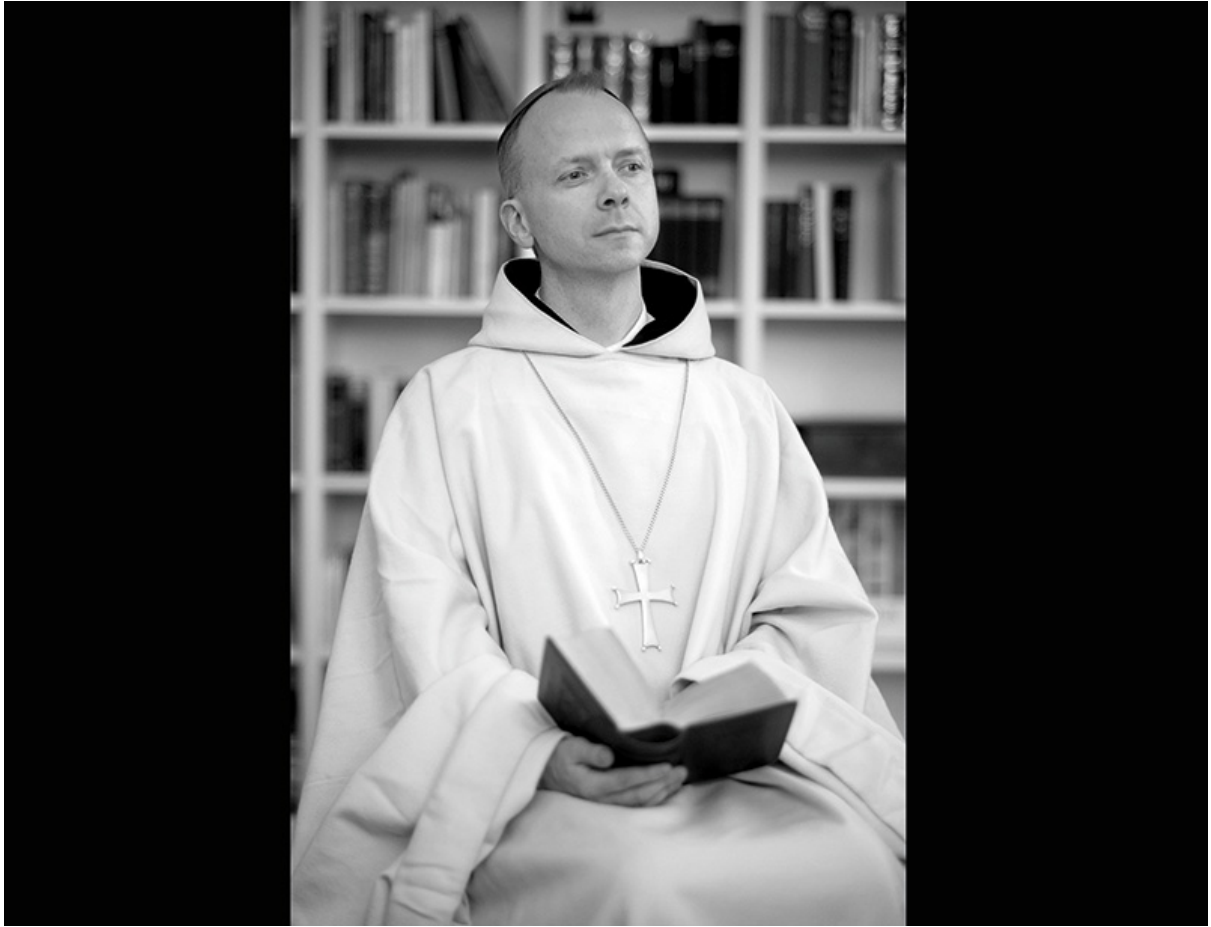

a. NEDERLANDSE VERTALING

Voor de omslag van dit boek heb ik het portret van Matteüs gekozen, een man die veranderd is door de blik van Christus. De Heer vond hem op een plaats van schande, maar schaamde zich niet om hem te roepen; nee, hij begeleidde hem naar huis, naar het leven dat deze doorsnee man voor zichzelf had opgebouwd in het laagland, nog niet wetend welke hoogten het bestaan zou kunnen bereiken. Jezus ondermijnde deze vertrouwde wereld, niet door haar uit te wissen, maar door haar ontoereikendheid te tonen om het bovennatuurlijke verlangen te vervullen dat in de muntentellende Mattheüs sluimerde. De aanwezigheid van Gods Zoon had het gewekt.

Erik Varden

Vertaling in het Nederlands voor de VONK april/mei 2024

KUISHEID

Afstemming van de gevoelens

ERIK VARDEN

Uitgever: BLOOMSBURY CONTINUUM

Voor het eerst gepubliceerd in Groot-Brittannië 2023

Copyright © Erik Varden , 2023

Citaat voorin het boek:

ubi amor, ibi oculus

[waar liefde is, daar is een oog]

Inhoud

Norma's vraag

Wat een mens is

Geschapen 'naar het beeld'

Je bent wat je draagt

Leven buiten Eden

Spanningen

Lichaam en ziel

Man en vrouw

Orde en wanorde

Eros en de dood

Huwelijk en maagdelijkheid

Vrijheid en ascese

Passies tot een goed einde brengen

De oproep tot perfectie

Rust in onrust

Duidelijk zien

Contemplatief leven

Noten

Norma's vraag

'Kuisheid' is een woord geworden voor antiquaren. Het beschrijft een aantal houdingen en een gedragscode die geassocieerd worden met een voorbije tijd. Velen zijn blij dat het voorbij is. Als we het woord vandaag horen, denken we eerder aan gedwarsboomde seksualiteit dan aan met dauw besprenkelde kracht van deugd 'fris als Diana's gelaat'.

De ontrafeling van seksueel misbruik gepleegd door mensen, overwegend mannen, die een *geloofte* van kuis celibaat hadden afgelegd, heeft terecht een golf van woede veroorzaakt in de hele samenleving. Het ideaal van kuisheid lijkt in diskrediet gebracht, zeker als een verplichte vorm van religieuze observantie. Het blijkt vaak niet alleen levenloos, maar ook dodelijk te zijn geweest en het presenteert zich nu eerder als een ontbindend lijk dat op een begrafenis wacht. Er kleeft verdriet aan, ja; maar is er een reden om te rouwen om het heengaan ervan?

Het is niet mijn doel om een apologie voor kuisheid te presenteren. Ik schrijf ook niet als een cultuurhistoricus die de ondergang van een menselijke *habitus* [nvdv: deugdzame gewoonte] wil optekenen. Het gaat mij vooral om semantiek [nvdv: de studie van de betekenis van woorden, woordgroepen en zinnen].

Ik moet er eerst op wijzen dat kuisheid niet hetzelfde is als celibaat. Het celibaat is een bijzondere, niet bijzonder algemene roeping. Kuisheid is een deugd voor iedereen. Als de institutionalisering van kuisheid heeft geleid tot - of voeding heeft gegeven aan - een dergelijke frustratie, een dergelijke aberratie, dan is dat gedeeltelijk door een verkleining van het perspectief, waarbij een oriëntatie die bedoeld was om het hart te verruimen, het daarentegen heeft ingeperkt - tot het punt van verstikking.

Kuisheid beperken, zoals is gedaan, tot het louter verstillen van de zintuigen is er een instrument van maken om de ontplooiing van het karakter te saboteren. Bovendien wordt zo de betekenis van een complex begrip verkeerd begrepen, verkeerd weergegeven en verkeerd toegepast. Ik hoop in dit boek 'kuisheid' te bevrijden van gevangenschap in te nauwe categorieën, zodat het zich kan uitrekken, zijn ledematen kan uitstrekken, vrij kan ademen en misschien zelfs kan zingen. Ik gebruik deze beelden opzettelijk. Zonder een zekere mate van volbloedigheid is kuisheid niet echt, maar namaak. Ik zal deels analyseren en deels voorbeelden geven. Als het lijkt alsof ik mijn netten verontrustend wijd uitwerp, heb dan geduld met me. Het is zoals het moet zijn, want we betreden, en ik hoop dat je het met me eens bent, een gebied waarvan de lengte en breedte ver, heel ver reiken.

Het zou onoprecht zijn om niet van meet af aan een persoonlijk belang te vermelden, zelfs een persoonlijke agenda. Ik ben het kloosterleven ingegaan in 2002, in een tijd waarin gevallen van historisch seksueel misbruik door geestelijken, waaronder monniken, zo vaak en zo uitgebreid in de Engelse pers werden gepubliceerd dat ik perioden van voortdurende misselijkheid doormaakte. Om in zo'n klimaat het novicenhabit te ontvangen was vreemd. Het gewaad dat stond voor mijn edelste, meest vreugdevolle aspiraties bracht me in een soort symbolische verbinding met het begaan van daden die immense, in sommige gevallen onherstelbare schade hadden aangericht. Het was moeilijk om me niet besmet te voelen door de associatie en, in meer of mindere mate, een schuldgevoel in me op te nemen. Die reflex werd bevestigd doordat ik af en toe een glimp opving wat anderen zouden kunnen zien als ze mij zagen.

Ik zal uitleggen wat ik bedoel.

Tien jaar na mijn inkleding, toen de omvang van seksueel misbruik in de kerk in heel Europa steeds meer werd erkend, liep ik op een heldere ochtend in de richting van de Romeinse basiliek Santa Maria Maggiore, op weg naar het Oriëntaals Instituut, waar ik

werkte. Op de Via Panisperna kwam ik een vrouw van middelbare leeftijd tegen die met kalme bedachtzaamheid in mijn gezicht spuugde. Ik kon voelen uit hoeveel woede en pijn haar actie voortkwam. Misschien kon ik haar zelfs begrijpen. Er was geen manier om daar achter te komen. Ze was niet in de stemming om te praten.

Hoe zou ik daarop een antwoord kunnen geven?

Dat was en is een dringende vraag voor mij. Alleen vrome zinnen volstaan niet. Het echte antwoord moet liggen in mijn kuisse toewijding, in de integriteit waarmee ik die in praktijk breng. Voor mij, als iemand die openbare geloften heeft afgelegd, kan kuisheid niet worden gereduceerd tot een privéaangelegenheid (hoewel God weet dat het dat ook is); ik moet er verantwoording voor afleggen.

Het lijkt dus cruciaal om een helder, duidelijk begrip te hebben van wat kuisheid precies betekent. Maar wat kan het moeilijk zijn om over kuisheid te denken en te spreken! Hoe gemakkelijk komt het over als *gênant*, zelfs voor jezelf!

Er is hier sprake van een paradox, gezien hoe ongegeneerd we over seks spreken. Ik ben van een generatie voor wie seks, na de culturele gevechten van de jaren zestig, kletterend was afgedaald van donkere slaapkamers naar het openbare plein in wat bedoeld was als een bevrijding. De mechanismen van de voortplanting werden op de basisschool onderricht naast rekenen en schrijven. Onder tienerjongens was pornografie vanzelfsprekend - op zich nauwelijks een culturele noviteit, hoewel de explicietheid en overvloed ervan dat wel waren en wonden in het geheugen achterlieten die slechts langzaam genazen.

Men werd gewaarschuwd voor de schadelijke effecten van seksuele remming. Ik suggereer niet dat we geïndoctrineerd werden. Maar toch, de lucht die je inademde in wat ik zou zeggen een vrij standaard Noord-Europese tieneromgeving was in de jaren tachtig, zat vol met sub-Freudiaanse veronderstellingen die je ongeveer begreep, soms achteloos toepaste. Deze veronderstellingen vormden het interpretatieve paradigma dat voor het grijpen lag toen ik als adolescent op zoek ging naar parameters om mijn plaats in de wereld te bepalen, tegenover de ander, tegenover God - met andere woorden, een manier om vrijheid te vinden.

De geaccepteerde nomenclatuur voor transcendentie was psychoseksueel. Elk verlangen, elke zielenpijn werd geacht in die termen te kunnen worden gedefinieerd. De algemene aanname was dat het streven naar een evenwichtig, complexloos seksueel zelf een voorwaarde was voor groei, volwassenheid en bloei.

Het kostte me jaren om in te zien dat het proces in feite andersom werkt; dat het ervaringsmatig geen zin heeft om het seksuele instinct oriënterende autonomie toe te schrijven, alsof het een van nature ordenende kracht is die andere aspecten van iemands wezen op zichzelf afstemt in een harmonieus ontwerp. De menselijke seksualiteit vraagt om een structuur van persoonlijkheid waarop ze kan groeien, bloeien en vrucht dragen, net zoals een klimroos latwerk nodig heeft om te groeien en zich te verspreiden. Als je zo'n roos op de grond laat kruipen, verandert ze in een bladerig hoopje. Haar schoonheid zal nog steeds zichtbaar zijn. Haar geur zal blijven. Maar lange stukken stengel zullen niet ontluiken bij gebrek aan licht. Er zullen weinig bloemen zijn. Bij gebrek aan kracht om de opwaartse kracht te behouden, zal ze in zichzelf instorten. De hand van elke tuinman die haar probeert te leiden wanneer ze een tijdje gegroeid is, wanneer de zomer is aangebroken, zal in een wirwar van doornen terechtkomen.

In zijn Regel voor monniken beschrijft Sint Benedictus een menselijk type dat overeenkomt met deze tuinbouwmetafoer. Het is dat van de *gyrovaag*, een soort zwervende zoeker die zijn leven doorbrengt met rondlopen, zonder op een bepaalde bestemming uit te komen. De *gyrus*, in het Latijn, was de ring waarin paarden werden

getraind, of de loop van een muilezel die het waterrad van een bron liet draaien, een circuit van doelloos gezwoeg. Zo'n *gyrovaag* was ik, onnodig lang, met betrekking tot mijn volwassenwording als man.

Terugkijkend voel ik een mengeling van spijt en wrang amusement. Want de put waar ik mijn voeten omheen sleepte stond droog. Er had nooit een druppel water in gezeten. Het morsige tweedimensionale verslag van leven en liefde was een hoopje dorre botten. Toch bleef ik er omheen draaien, gebonden aan een juk van projecties, verontrust door de gedachte dat mijn ontwaken in het geloof, dat tegelijkertijd gaande was, misschien niets anders was dan een ongezonde sublimatie. Was het de angst voor de natuur die me in de richting van het bovennatuurlijke dreef?

De kracht van vermoedens kan zo groot zijn dat ze werkelijker lijken dan de werkelijkheid. Ik streefde ernaar om kuis te leven, maar beschouwde het streven als pure versterving. Het kwam niet bij me op, denk ik, dat kuisheid een intrinsieke, laat staan levengevende aantrekkingskracht had. Ik zag het in negatieve termen, als *niet* zijn, *niet* doen wat de kern vormde van het hedendaagse beeld van mannelijkheid. Vandaar dat er nog een complex ontstond. Was in een cultuur die seksuele expressie verheerlijkt, kuisheid niet op de een of andere manier onmannelijk?

Had ik er maar aan gedacht om Cicero te lezen!

Hij had me kunnen laten ontdekken dat in de oude wereld de godin van de kuisheid, Diana, niet alleen bekend stond als *lucifera*, 'lichtdragend', maar ook als *omnivaga*, 'overal ronddolend', dus soeverein en vrij - de antithese van de *gyrovaag*. Deze associaties zouden me hebben aangesproken en opgevrolijkt toen ik mijn stappen in een dorre groef zette.

Want natuurlijk verlangde ik naar openheid en licht. Ik verlang er nog steeds naar.

Wat betekent 'kuisheid'? Het woord 'kuis' is via de Romaanse talen in het Engels terechtgekomen vanuit het Latijnse *castus*, dat weer terug te voeren is op het Griekse bijvoeglijk naamwoord *katharos*, dat 'zuiver' betekent. Van *katharos* krijgen we *catharsis*. We kunnen even stilstaan bij de betekenis die dat woord kreeg.

Aristoteles gebruikt *catharsis* in zijn *Poëtica* als beeld voor de innerlijke reiniging die kan plaatsvinden bij iemand die naar een tragisch toneelstuk gaat kijken. Door te observeren hoe sterke, gewoonlijk verborgen emoties op het toneel worden weergegeven en door in het drama te worden geïnvesteerd door een inleving die zowel intellectueel als gevoelsmatig is, kan de toeschouwer dezelfde diepten in zichzelf aanboren.

Zo kan een in potentie opmerkelijk proces beginnen. Het doel van een tragische voorstelling, zegt Aristoteles, is het uitbeelden - of, om zijn term te gebruiken, de *mimesis* - van universele menselijke zaken; niet om bizarre complotten te verzinnen om een sensatie teweeg te brengen, maar om scenario's te schetsen waarin toeschouwers zichzelf kunnen herkennen om in contact te komen met hun innerlijke reserves.

Deze reserves kunnen positief of negatief gekleurd zijn. Aristoteles heeft het bijvoorbeeld over medelijden en angst, reacties die staan voor een breed scala aan 'passies' [*pathèmata*]. *Compassie* met het geacteerde drama brengt verborgen diepten in het bewuste bewustzijn, verlicht een lading die, als die wordt opgekropt, ons gedrag en denken conditioneert op manieren die ontsnappen aan de bewuste aandacht van de geest en zo onze vrijheid beperken, de manier waarop we keuzes maken.

Verdriet voelen voor de hachelijke situatie van Phaedra, wier hart wordt verscheurd door een onmogelijke liefde; bij het zien van Ingrid Bergmans *Herfstsonate* merken dat je maag kolkt van de woede van Eva die haar stem opeist na een levenslange onderwerping aan moederlijke tirannie die zich voordoet als zorg: Dit is niet toegeven

aan zelfinbeelding, maar jezelf gewillig blootstellen aan extreme ervaringen, bereid om de weerklank ervan, hoe zwak ook, in jezelf te herkennen, om zo toe te laten dat wat in het diepst van jezelf verborgen of onderdrukt is geweest, naar buiten komt, met vanbinnen een zucht van verlichting.

Het feit dat Aristoteles dit proces 'zuivering' noemt, waarschuwt ons ervoor 'zuiverheid' niet in cultische termen te definiëren, alsof het recht tegenover het intrinsiek 'onzuivere' zou staan; het spreekt eerder van een evenwicht dat herwonnen wordt door middel van een verbintenis met op hol geslagen hartstochten, om deze als opstandige paarden terug te brengen onder de heerschappij van de rede. Aristoteles' pedagogie heeft eeuwigheidswaarde.

Het semantische bereik van *katharos* ging over in '*castus*', het Latijnse equivalent. Lewis en Short stellen *castus* in hun Latijnse woordenboek gelijk aan *integer*, waarbij ze opmerken dat de term over het algemeen werd gebruikt "met betrekking tot de persoon zelf", niet zozeer "met betrekking tot andere mensen". Kuisheid is, met andere woorden, een markering van integriteit, van een persoonlijkheid waarvan de componenten zijn samengevoegd in harmonieuze volledigheid.

Er zijn sprekende voorbeelden van het gebruik ervan. In zijn verhandeling *Over voorspellen*, somt Cicero de middelen op waarmee de goden hun wegen aan de mensen bekend maken, en zegt hij dat het best mogelijk is om de sterrenconstellaties of de vlucht van vogels te lezen en vervolgens te proberen ze te ontleden; maar dat het onwaarschijnlijk is dat een man de betekenis van verschijnselen zal vatten als zijn ziel ('*animus*') niet 'kuis en zuiver' ('*castus purusque*') is. Hiermee bedoelt hij een heldere onbevangenheid, een vrij zijn van hartstochtelijke vooringenomenheid, net als bij Aristoteles' theaterbezoeker aan het einde van een effectieve voorstelling.

Deze kennistheoretische dimensie van 'kuisheid' wordt verder uitgewerkt in de *Eerste Tusculaanse Disputatie*. Cicero citeert Socrates en schetst de twee manieren waarop mensen dit leven kunnen verlaten. Degenen die verblind zijn door ondeugd - de liederlijken of de losbandigen, de zelfzuchtige politici - zijn afgedwaald van de goedheid en schoonheid van de goden en zijn ongeschikt om voor altijd van hun gezelschap te genieten. Zulke mensen, zegt hij, hebben reden om het uur van de dood te vrezen. Degenen die zichzelf intussen kuis en gaaf hebben gehouden ('*qui se integros castosque servavissent*'), die het bestaan niet hebben gereduceerd tot zelfverwennerij maar die hun aandacht opwaarts hebben gericht, mogen uitkijken naar de gelukzaligheid van het hiernamaals.

Kuis zijn in dit leven is zich afstemmen op het hemelse leven en zo reden hebben om te sterven, zegt Cicero, 'als een zwaan, met zang en verlangen'.

Aulus Gellius, de grammaticus uit de tweede eeuw, paste kuisheid toe op de literaire stijl. Net als zijn collega's in elk tijdperk vond Gellius dat hij in een tijd van taalkundig verval leefde. Hij beriep zich op het register van 'kuisheid' om het proza van Caesar te prijzen. Het stond, dacht hij, voor een standaard die de wereld misschien nooit meer zou kennen, want Caesar was '*sermonis praeter alios suae aetatis castissimi*' ('van een zuiverheid van spreken die die van zijn tijdgenoten overtreft'), in een positie waarin hij zelfs Cicero kon neerhalen, van wie Caesar vond dat hij onnodige leenwoorden gebruikte.

Onkuis zijn, zo wordt geïmpliceerd, is de elegantie van een samenhangend geheel bederven door er elementen in op te nemen die er niet natuurlijk bij horen.

Vanuit deze semantische basis vond '*castus*' zijn weg naar de terminologie van de seksuele moraal, of het nu ging om het beschrijven van een object ('een kuis huwelijksbed'), een persoon ('een kuis matrone') of een fysieke eigenschap ('een kuis

gelaat'). Deze begrippen staan ver af van de denkwijze die wordt gesuggereerd door de middeleeuwse 'kuisheidsgordel', een metalen voorwerp met slot en sleutel ontworpen om de geslachtsorganen buitenspel te zetten, ongeacht of zo'n voorwerp ooit werd gebruikt of slechts een weerspiegeling is van de wellustige fantasie van latere tijden.

Ten eerste is kuisheid geen ontkenning van seks. Het is een oriëntatie van seksualiteit, van het hele vitale instinct, op een verlangde voleinding. Het is in functie van heelheid die wordt gezocht en genezing die wordt gevonden.

De voorbeelden die ik heb aangehaald hebben een intellectuele dimensie. Het is belangrijk voor iemand die *castus* (of *casta*) wil zijn om een duidelijk idee te hebben van het motiverende doel.

Deze gedachte blijkt ook uit het cluster van woorden die in de Germaanse talen voor 'kuisheid' gingen staan, hoewel ze uit een heel andere wortel voortkwamen. Hedendaagse vormen zoals *keusch*, *kuis* of *kysk* vinden hun oorsprong in een Gotische term, *kuskeis*, afgeleid van het Latijnse *consciūs*. In deze lexicale familie veronderstelt 'kuisheid' ten eerste een *bewust* gewaar zijn van het goede, het hele en het zuivere; vervolgens de wil om je leven naar deze waarden in te richten.

In mijn moedertaal, het Noors, is het moderne afgeleide bijvoeglijke naamwoord, *kysk*, allang naar de vuilnisbak van de woordenschat verwezen. Recyclen was geen optie. Het woord had een betekenis gekregen die zo star en kil was dat het uiteindelijk zelfs voor satire nutteloos was. Het deed je gewoon ineenkrimpen.

Dit geeft stof tot nadenken. Een term die, in zijn kern, de *bewuste* opvoeding van de seksuele drift betekent (als lichamelijke passie, als vermogen tot tederheid, als wil om volledig te leven), met het oog op de geleidelijke afstemming van lichaam, geest en ziel, was gedegenereerd tot een markering van koude *desincarnatie*. Verloren was een visie op 'kuisheid' die niet de onderdrukking of verdrukking van seks veronderstelde, maar de rijping ervan, met het oog op bloei en vruchtbaarheid. In een christelijke optiek zou je daaraan moeten toevoegen: en met het oog op *glorie*. Want het christelijke leven is een leven gericht op zaligheid.

Hoe heeft deze verarming kunnen plaatsvinden?

Er zijn prikkelende aanwijzingen te vinden in wat de beroemdste lofzang op kuisheid van de westerse wereld moet zijn, een favoriet voor talloze mensen voor *Desert Island Discs* [nvdv een radioprogramma over welke muziek je zou meenemen naar een onbewoond eiland]. De aria *Casta Diva* uit Vincenzo Bellini's opera *Norma* is onlosmakelijk verbonden met de nalatenschap van Maria Callas, die er haar lijflied van maakte en het gedurende haar hele carrière zong met de *bravura* die haar status van 'diva' in de gewone zin van het woord waardig was. Francis Poulenc, die haar in Milaan hoorde, was zowel verbijsterd als betoverd toen hij zag hoe ze bij het afroepen van het doek haar tenor medespeler behendig 'in de hoek van de coulissen duwde en zelf naar het midden van het podium ging' om aanbeden te worden door haar publiek. De associatie van *Casta Diva* met grootse theatraliteit, vocaal vuurwerk en uitbundig applaus heeft er misschien toe geleid dat we nauwelijks aandacht aan de tekst hebben besteed. Dus hier is hij:

*Casta diva, che inargenti
Queste sacre antiche piante,
A noi volgi il bel sembiante,
Senza nube e senza vel!
Tempra, o Diva,
Tempra tu de' cori ardenti,
Tempra ancora lo zelo audace.*

*Spargi in terra quella pace
Che regnar tu fai nel ciel.*

Kuise Godin, gever van een zilveren glans
aan deze oude, heilige bomen,
keer uw mooie gelaat
onbewolkt, onthuld naar ons.
Temper, Godin,
temper nog steeds de moedige ijver
van hartstochtelijke mensen.
Verspreid op aarde dezelfde vrede
die U in de hemel laat heersen

Op het eerste gezicht lijkt dit vrij onschuldig en onschuldig mooi: een met mirte gekroonde maagd in wapperende gewaden die de maan, Diana's embleem, smeekt haar kuis licht te werpen op een onrustige wereld en vrede te schenken aan de zielen.

In werkelijkheid is de scène zeer dubbelzinnig. Het drama van *Norma* speelt zich af in Gallië, ongeveer ten tijde van de verovering door de kuis sprekende Caesar. De heldin is een priesteres van Irminsul, een Germaanse godheid wiens godenbeeld, een gestripte eik, wortels heeft die teruggaan tot de kosmische boom van de Noorse mythologie, Ygdrasil, met kronkelige takken die aarde, hemel en hel omarmen.

Formeel gezien belichaamt Norma kuisheid: toen ze haar ambt aanvaardde had ze een gelofte van maagdelijkheid afgelegd. Ze is aan het altaar gebonden, zegt ze tegen het einde van de eerste akte, met een 'eeuwige knoop'. Maar ze is niet trouw geweest.

Nadat ze verliefd was geworden op de Romeinse proconsul Pollione, de grootste vijand van haar volk, heeft Norma hem in het geheim twee zonen gebaard. In het geheim blijft ze in de ban van zijn genegenheid. Ze zal alles doen om die te behouden. De vrede die ze in deze aria over Gallië afroept is geen belangeloze vrede. Het is een list waarmee

ze haar geliefde hoopt te beschermen tegen haar bloeddorstige verwanten. Jarenlang presenteerde ze als geïnspireerde orakels wat gewoon het dictaat van haar hart is: dat er niet met een zwaard tegen Pollione wordt gezwaaid. Ze hoopt dat de Proconsul haar en haar kinderen naar Rome zal brengen. Het kwetterende meisje is dus een meinedige en een bedriegster.

De sopraan Giuditta Pasta, Bellini's eerste Norma, in haar kostuum, ziet eruit als een eerste communicantje die de gasten naar het buffet dirigeert, hoewel ze sinister wordt geflankeerd door de boomstronk van Irminsul.

Ze is ook een gekwelde, wanhopig ongelukkige ziel. Norma vertrouwt er niet op dat Pollione trouw blijft. Meteen na het zingen van *Casta Diva* draait ze zich opzij en richt een geheim gebed, niet langer tot de maan, maar tot de vader van haar kinderen:

*Ah! bello a me ritorna
Del fido amor primiero,
E contro il mondo intiero
Difesa a te sarò.*

Oh, mooie man, retourneer mij
iets van onze eerste, trouwe liefde,
en dan zal ik, tegen de hele wereld,
je verdediging zijn.

Er is hier stof voor pathos, want Norma's voorgevoel klopt: Pollione heeft zijn interesse in haar verloren. Hij is nu verliefd op haar novice Adalgisa, die hij van plan is te ontvoeren en te trouwen, en Norma achter te laten in de sombere duisternis van Irminsul's bos.

Dit is nog niet alles. Bellini's librettist, Felice Romani, baseerde zijn tekst op een tragedie van de Franse toneelschrijver Alexandre Soumet (1788-1845). Soumet, nu niet veel gelezen, was in zijn tijd een zeer vooraanstaand figuur, lid van de Franse Academie en een pionier in de compositie van nieuwe patriottische epen die nodig waren in een tijd van hevige ontwrichtingen, waarin de geschiedenis voortdurend werd herschreven in het licht van het op dat moment heersende wereldbeeld. *Norma*, ofwel de *Kindermoord*, voor het eerst opgevoerd in 1831, was de zesde in een reeks vrouwelijke portretten die zich uitstrekke van Clytemnestra tot Jeanne d'Arc. Het personage Norma was Soumet's vrije uitvinding, hoewel hij trekjes ontleende aan eerdere werken. Zijn toneelstuk is een voorbeeld van de postrevolutionaire belangstelling van Frankrijk voor het Keltische verleden, een belangstelling die neigt naar vage verwijzingen en liberale syntheses.

Soumet beschrijft een deel van Norma's verhaal dat Bellini en Romani impliciet laten. We vernemen dat ze als jonge vrouw gegijzeld is geweest in Rome en zichzelf in feite als Romein is gaan beschouwen. In het geheim noemt ze de stad 'mijn tweede vaderland', maar de repatriëring en wijding tot priesteres hebben haar gedwongen om in het openbaar een anti-Romeinse houding aan te nemen. In de opera komen Norma's verdeelde loyaliteiten juist tot uiting in *Casta Diva*. Diana, begroet in de gestalte van de maan, had geen plaats in het Gallische pantheon. Het is waar dat Bellini Norma's vader, Oroveso, en het koor haar aanroeping laat herhalen, maar dat is pure artistieke vrijheid van zijn kant. In werkelijkheid is Norma's gebed tot een Romeinse godin afvalligheid jegens Irminsul en bovendien verraad aan de nationale cultus van haar volk, het hart en de ziel van hun strijd voor autonomie.

De scène is dus geladen met de ironie van meervoudig opgestapelde *onkuisheden*: de schijnbaar celibataire Norma staat in brand van ongeoorloofde liefde; haar kinderen zijn verborgen in het heiligdom van de god aan wie ze haar maagdelijkheid had opgedragen; door de godin van de Romeinen aan te roepen verraadt ze tegelijk haar natie en haar geloof, en onthult ze een hart dat in strijd is met haar publieke persoonlijkheid; haar gebed om de ijver te temperen is in feite een opmaat tot haar welbewuste verlaten van de rede, om uit te monden in bloeddorstige woede. Haar gebed tot de 'kuise godin' wordt gekenmerkt door hopeloosheid. Norma lijkt het als vanzelfsprekend te beschouwen dat het menselijk hart wispelturig is en gedoemd is om wispelturig te blijven, zodat elke toewijding, hetzij aan een aardse, hetzij aan een transcendente liefde,

tijdelijk moet zijn.

Het drama van *Norma* bevat één christelijk personage: Norma's kinderverzorgster Clotilde. Zal zij, die gelooft in een vleesgeworden God en in het vermogen van de mensheid om goddelijk te worden, nuttige raad geven, misschien een gevoel van richting? Nee.

In de opera is Clotilde gereduceerd tot een flauw komische figurantenrol zonder betekenis. In het toneelstuk is ze beter uit de verf gekomen. Haar geloof heeft echter weinig te zeggen. Het is te wereldvreemd: voor God, zo verkondigt ze, is het universum niets, 'als een vogel in de holte van je hand'. Clotilde's christelijke belijdenis is flauw. Als Norma een vraag stelt die een serieus antwoord verdient, "*Geneest* jouw God harten die ziek zijn van liefde?", antwoordt Clotilde met een zucht, "Hij sust ze.

Sussen! Is dat alles wat het christendom te bieden heeft aan een gewond hart dat schreeuwt om lief te hebben en geliefd te worden, om te kennen en gekend te worden? Moet de christen gewoon wachten en branden terwijl het vuur van binnen opgebrand raakt en levende kolen in as veranderen? Heeft hij of zij geen ander antwoord op de hartstocht van de liefde dan berusting, de ogen treurig ten hemel geslagen?

Zo heeft het vaak geleken. Het is een zegen dat de culturele verschuiving van de afgelopen decennia heeft laten zien hoe schadelijk een in vroomheid gedrenkte retoriek van sussen kan zijn als die gebruikt wordt om de vraatzuchtige honger van het menselijk hart tot zwijgen te brengen. In plaats van genezing te brengen, zijn verdovingen door vrome abstractie geneigd om ziekte te veroorzaken in de vorm van gestagneerde tederheid, van kwetsbaarheid die verzuurt tot wrok, van onvervulde affectieve behoeften die bevrediging zoeken in verslaving of wreedheid, of in geleidelijke verstening.

Als sussen het enige is dat haar wordt aangeboden in plaats van genezing, dan lijkt het erop dat Norma *voorbested* is om haar gekwelde hart uit te zingen, zoals aan het begin van Bellini's opera, om zich vervolgens van de rand van de afgrond te storten, zoals aan het eind van Soumets toneelstuk.

Clotilde's capitulatie is helaas representatief voor een groot deel van het christelijke taalgebruik van de afgelopen paar honderd jaar. Dit taalgebruik heeft veel uit te leggen. In de volgende pagina's zal ik proberen om een blikveld te verruimen dat op schandalige wijze is ingeperkt, en een christelijk begrip van kuisheid te herdefiniëren dat gebaseerd is op het klassieke erfgoed dat we hebben bekeken, maar dat verder reikt. Een christelijke kijk op kuisheid is, als die waarachtig is, niet simplistisch. Het omarmt vastberaden niet alleen de complexe volheid van onze menselijke natuur, maar ook de goddelijke vervulling waartoe die natuur geroepen is.

De christelijke kijk op wat het is om seksueel te zijn, en dus, in het verlengde daarvan, wat het is om kuis te zijn, veronderstelt een bepaalde kijk op wat het is om mens te zijn. Mijn volgende hoofdstuk geeft een beeld van de menselijke natuur dat ontleend is aan de Schrift, in het bijzonder aan de eerste drie hoofdstukken van Genesis. De vroege christenen lazen deze *protologie*, het verslag van het begin van de wereld, met aandacht. De tekst spreekt over het maken van de mens naar het beeld en de gelijkenis van God. Sommige Vaders stelden zich deze gelijkenis voor als een kleed van heerlijkheid. De naaktheid die Adam en Eva na de val plotseling verbijsterde, stond voor het verlies van dit kleed, en dat wilden de *protoplasten*, onze eerste ouders, goedmaken door zich met materie te bedekken. De spreekwoordelijke vijgenbladeren waren echter strikt voorlopig. Aan het einde van Genesis 3 wordt ons verteld dat God, voordat Hij hen uit het paradijs verdreef, 'voor Adam en zijn vrouw kledingstukken van huiden maakte en hen bekleedde' (Genesis 3.21). Dit is theologie in beelden. In de opeenvolging van kleden, uitkleden en opnieuw kleden vonden de Vaders een hermeneutische sleutel tot de

menselijke ervaring. We kunnen die sleutel uitproberen in onze eigen verroeste hangsloten.

Mijn centrale hoofdstuk gaat over de uitdaging van het rijpen tot kuisheid doorheen het prisma van meervoudige spanningen. Slechts weinigen vinden hun weg naar integriteit zonder het gevoel te hebben in verschillende richtingen getrokken te worden. Deze ervaring kan op verschillende momenten in het leven op verschillende manieren terugkomen. Er kan vreugde in zitten. Er kan ook een gevoel van kwellend conflict zijn. Wie heeft er niet wel eens verbijsterd voor de badkamerspiegel gestaan, gedwongen om toe te geven wat Paulus dapper bekende aan de Romeinen: "Ik begrijp mijn eigen daden niet" (Rom. 7.15)? We zijn vaak een raadsel voor onszelf.

Innerlijke tegenstrijdigheid wordt voluit gethematiseerd in de christelijke traditie, die ons helpt bij het herkennen van de evenwichtsoefeningen waaruit ons leven bestaat. Kuisheid staat voor evenwicht. Het staat ook voor onbevreesdheid als we ontdekken dat onze thuiskomst in onszelf, waar kuis worden op neerkomt, niet zozeer een angstig manoeuvreren is tussen Scylla en Charybdis, bedreigingen om ons heen, maar de geleidelijke integratie van mogelijkheden binnenin. Constantijn Kavafis bevestigt in zijn prachtige gedicht 'Ithaka' dat het doel van onze levensreis ligt *in* de reis, in een verzoende volheid die zowel geest als vlees omvat:

Wees niet bang voor de Cycloop,
de Laestrygonians of de boze Poseidon.
Die zul je nooit op je weg tegenkomen
Als je gedachten hoog blijven, als hoogwaardige emoties
Je lichaam en geest raken.

Je zult nooit de cycloop tegenkomen,
de Laestrygonians, of boze Poseidon
Tenzij je ze in je ziel draagt,
Tenzij je ziel hen voor je neerzet.

Mijn vierde hoofdstuk bekijkt het omgaan met passies vanuit een monastiek gezichtspunt. Waarom die moeite? Omdat het monnikendom van oudsher een theologisch laboratorium was. Terwijl oecumenische en partijgebonden concilies ruzie maakten en vochten over leerstellingen, werd het geloof van de kerk op de proef gesteld in een parallel, ervaringsgericht universum: dat van de kloosters. De vroege monniken en monialen waren op zoek naar samenhang. Ze wilden leven op een manier die hun potentieel als man en vrouw, geschapen naar het beeld van het vleesgeworden Woord, waarmaakte. Dit omvatte het nastreven van kuise integriteit. Bedeeld met zelfkennis en niet bang om de dingen bij de naam te noemen, geven deze broeders en zusters van ons, ook al leefden ze lang geleden, een inzicht dat ons nog steeds kan verlichten en bijstaan, terwijl we aan het spartelen zijn in onze post-postmoderniteit.

Dit hoofdstuk over de monastieke zoektocht culmineert in een uiteenzetting van verschillende manieren van kijken. In feite zul je merken dat het motief van het zien als een rode draad door het boek loopt. De wereld op een kuise manier bewonen is haar in waarheid zien en mezelf en de mensheid er in waarheid in zien - dat is contemplatief worden. Contemplatief leven wordt vaak gezien als bijna-ontledigd, een bestaan van engelachtige aspiratie of aanmatiging. Dit is een belachelijk idee. De mens als zodanig is contemplatief. Ik beweer dat veel verwarring over onze aard voortkomt uit het niet erkennen van deze dimensie van wie we zijn, wij allemaal. Daarom heb ik, als coda, een

laatste hoofdstuk geschreven over contemplatie, vanuit de gedachte dat het nuttig zou kunnen zijn om vanuit een andere hoek licht te werpen op het voorafgaande betoog.

Ik begon deze inleiding met een disclaimer. Ik moet afsluiten met een andere: Ik maak geen aanspraak op volledigheid. Dit boek is geen verhandeling. Het is een essay.

Sommige lezers zullen zich ergeren aan het feit dat er weinig wordt gezegd over seksualiteit als een huwelijksdimensie van onze goddelijk gevormde natuur. Dit is een nobel thema, ingebed in de Schrift. Je hoeft maar te denken aan het Hooglied, dat door een deel van de rabbijnse traditie beschouwd werd als het heiligste boek in de canon. Als ik ervan heb afgezien om explicieter op dit thema in te gaan, dan heeft dat te maken met mijn levensomstandigheden. Ik schrijf als een man die toegewijd is om celibatair te leven; dit kleurt mijn eigen begrip van kuisheid. Het verrijkt en beperkt mijn perspectief. In een zaak als deze moet men spreken over wat men *weet*. Ik nodig anderen uit om bijdragen te leveren vanuit andere gezichtspunten. Er zijn er meer nodig, van mannen en vrouwen. Als mijn tekortkomingen anderen inspireren om hun eigen christelijke reflectie op dit thema voort te zetten, zal ik blij zijn.

Andere lezers, die weten dat de auteur van het boek een rooms-katholieke bisschop is, zullen geërgerd zijn dat er weinig wordt gezegd over controversiële kwesties in expliciete verdediging van de morele doctrine van de kerk. Ik ben toegewijd aan deze doctrine. Ik geloof in haar goedheid en redelijkheid. Iedereen die wil weten wat de Katholieke Kerk onderricht over een bepaald onderwerp, kan die grote schatkamer openen, de *Catechismus van de Katholieke Kerk* uit 1992, die dit genre literatuur naar een nieuw niveau heeft getild. Ik besteed een groot deel van mijn tijd aan het uiteenzetten en bekendmaken van dit onderricht: dat is eenvoudigweg mijn werk.

Het doel van dit boek is echter anders - wat niet wil zeggen dat het niets te maken heeft met mijn bisschoppelijke opdracht. Het ambt van een bisschop is 'pontificaal'. Een *pontifex* zijn is bruggen bouwen. Gezien het geheugenverlies waaraan het Westen is bezweken met betrekking tot het christelijk erfgoed, gaapt er een kloof tussen de 'seculiere' samenleving en de heilige kust van de Kerk. Zelfs als aan beide kanten dezelfde woorden worden gebruikt, hebben ze een verschillende betekenis gekregen. Wat zich voordoet als 'dialogoog' eindigt gemakkelijk in een *dialogue de sourds [een dialoog van doven]*. Er zijn bruggen nodig om ontmoeting mogelijk te maken. Christenen moeten hun geloof integraal presenteren, zonder temporiserende compromissen; tegelijkertijd moeten ze het uitdrukken op een manier die begrijpelijk is voor degenen die niet goed op de hoogte zijn van formele dogma's. Ze zullen dit vaak het meest effectief doen door een dialoog aan te gaan. Ze zullen dit vaak het meest effectief doen door een beroep te doen op de universele ervaring en vervolgens te proberen deze ervaring te lezen in het licht van de openbaring.

Zo predikten de Vaders. Daarom klinken hun woorden nog steeds zo innemend helder. Wij moeten leren op dezelfde manier te spreken, dankbaar voor de rijkdom die van oudsher is doorgegeven en tegelijkertijd met respect voor onze eigen vreemde tijden. Geen enkel levengevend woord werd ooit met minachting uitgesproken.

In Hiëronymus' weergave van de eerste brief van Petrus spoort de apostel ons aan: '*Animas vestras castificantes in oboedientia charitatis in fraternitatis amore simplici ex corde invicem diligite attentius*'. In het Engels zouden we dit als volgt kunnen formuleren: 'Uw zielen kuis maken in de gehoorzaamheid van de naastenliefde, in liefde voor de broederschap, heel geworden zijnde, elkaar van harte aandachtiger liefhebben' (1.22). Het is een krachtige uitspraak. Petrus onderricht dat aandachtige liefde van het liefhebbende subject heelheid vereist die voortkomt uit een kuis streven dat wordt opgevat in termen van een overgankelijk, dynamisch werkwoord - '*castificantes*' - niet

van een lui zelfstandig naamwoord dat het effect van passieve, gesuste berusting uitstraalt.

De essentie van kuis worden is niet het ter dood brengen van onze natuur, maar haar oriëntatie, dankzij een integrale verzoening, op volheid van leven.